

öperlerdi. Vezâreti olan beylerbeyi diğer vezirlerle birlikte hareket ederdi. Merkezden kendilerine ahkâm yazılırken vezirlerden başka onların üzerine kimse yazılmazdı. Diğer seyyife ve ilmiye mensupları kendisinden sonra gelirdi. Bulundukları yerlerde saltanat vekili olarak te-lakki edilirdi (MTM, III, 527-528).

BİBLİYOGRAFYA:

BA, MD, nr. 52, s. 144/363; nr. 62, s. 27/69; BA, MAD, nr. 6786; BA, KK, nr. 262; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 12.778, 13.590; TSMA, nr. E 1891/120, E 5223/23; *Salnâme* (1329), s. 35-36; "Fâtih Kanunnâmesi" (nşr. Abdülkadir Özcan), TD, sy. 33 (1982); "Tevkîî Abdurrahman Paşa Kanunnâmesi", MTM, III (1331), s. 527-528; "Lütfî Paşa Âsafnâmesi" (nşr. M. Kütükoğlu), Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul 1991, s. 21, 82, 86; Feridun Bey, *Münşeat*, I, 269, 595; Âli, *Nushatü's-selâtin* (nşr. A. Tietze, *Muṣṭafâ 'Âlî's Counsel for Sultans of 1581*), Wien 1982, II, 161-162, 169-174; Selânikî, *Tarih* (İpşirli), I-II, tür.yer.; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 63, 66, 70-75, 103-104; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1988, s. 3-12, 36; *Hırzûl-mülûk* (nşr. Yaşar Yücel), Ankara 1988, s. 175-179, 185, 187; Hezârfen, *Telhisül-beyân fî kavânini Âli Osmân*, Bibliothèque Nationale, Ancien Fond, nr. 40; *Kanunnâme*, Bibliothèque Nationale, Fond Turc., nr. 41; Râşid, *Tarih*, IV, 236, 247, 252; V, 277-278; "Kanunnâme-i Sultânî li-Aziz Efendi" (nşr. Rhoads Murphy), TUBA, VIII (1985), tür.yer.; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 278; Şânizade, *Tarih*, I, 267; III, 149-150; IV, 169-171; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, II, 91-92; Lutfi, *Tarih*, V, 107; IX, 54, 126; *Sicill-i Osmanî*, I-III, tür.yer.; IV, 835-839; Uzunçarşılı, *Medhal*, bk. İndeks; a.mlf., *Merkez-Bahriye*, bk. İndeks; a.mlf., *Osmanlı Tarihi*, I, 502-503; II, 581-582; III, 149-150; Barkan, *Kanunlar*, tür.yer.; a.mlf., "Tımar", İA, XII/1, s. 310-312; H. Gibb — H. Bowen, *Islamic Society and the West*, London 1950, I/1, s. 137-155; Halil İnalcık, *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, Giriş, s. XX-XXI; a.mlf., *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, London 1973, s. 82, 104-118; a.mlf., "Eyalet", *EI²* (İng.), II, 721-724; Uluçay, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Saruhan*, s. 112-115; Ahmet Mumcu, *Dîvân-ı Hümâyun*, Ankara 1976, s. 50-52, 151-155; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, Ankara 1977, bk. İndeks; I. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalet (1550-1650)*, İstanbul 1978, tür.yer.; a.mlf., *Bir Osmanlı Valisinin Yıllık Gelir-Gideri Diyarbekir (1670-1671)*, İstanbul 1981, s. 10-17; Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, İstanbul 1979, s. 63; M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, s. 46-54; Seyyid Muhammed, *XVI. Asırda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1991, s. 101-132; Rhoads Murphy, "The Veliyyuddin Telhis: Notes on the Sources and Interrelations Between Koçi Bey and Contemporary Writers of Advice to Kings", *TTK Belleten*, XLIII/171 (1979), s. 556-571; C. Baysun, "Budın", İA, II, 757-758; Pakalın, I, 216-221; V. L. Ménage, "Beglerbegi", *EI²* (İng.), I, 1159-1160.

MEHMET İPŞİRLİ

BEYLERBEYİ CAMİİ ve KÜLLİYESİ

Edirne'de

XV. yüzyılın ilk yarısında
yapılan cami ve etrafındaki külliye.

Esasında cami, türbe, hamam ve medreseden meydana gelmiş küçük bir külliye olup şehrin merkezinden Sarayı'ne uzanan caddenin sağında bir yamaç üzerinde inşa edilmiştir. Kurucusunun türbesi de caddenin solundaki mezarlığın içinde, caminin karşısındadır.

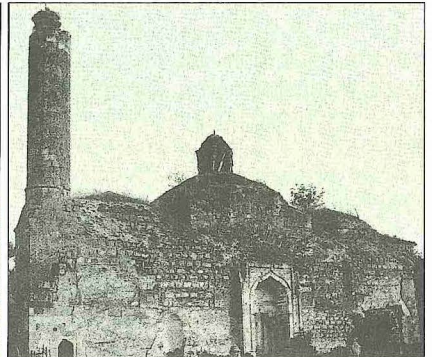
Caminin bir kitâbesi yoksa da vakıf kayıtlarından kurucusunun II. Murad devri ümerâsından, önce Tırhala (Trikkala) beyi, sonra Rumeli beylerbeyi olan Mîrimîran Sinan Bey yani Sinâneddin Yûsuf Paşa olduğu öğrenilmektedir. Edirneli Abdurrahman Hibri Çelebi'nin *Enîsü'l-mûsâmîrîn*'inde caminin 832'de (1428-29) Yûsuf Paşa tarafından yaptırıldığının belirtilmesine rağmen Bâdi Ahmed Efendi'nin, kurucusunun adını Şarabdar Abdullah Bey olarak göstermesi yanlıştır. Ayrıca Rifat Osman Bey, Osman Nuri Pezemeci gibi bazı yazarların caminin esas kurucusunun Abdullah Bey, sonra tamir ettirenin Sinâneddin Yûsuf Bey (Paşa) olabileceğini ileri sürmeleri de esassızdır. M. Tayyib Gökbilgin'in "Mahalle-i Mescid ve İmâret-i Mîrimîran Sinan Bey" başlığı ile bu hayratın 833 (1429-30) tarihli vakıf kaydını ve evkafını tesbit etmesiyle kurucusu hakkında hiçbir şüphe kalmamıştır.

XVII. yüzyılda Edirne hakkında etrafılı bilgi veren Evliya Çelebi, Beylerbeyi Camii'nin ferah ve güzel olduğunu bildirmedi dışında bir açıklama yapmaz. Edirne'nin geçirdiği felâketler, bilhassa Balkan Harbi ve işgaller bu değerli külliye-

nin harap bir hale girmesine yol açmıştır. 1950'li yıllarda Beylerbeyi Camii'nin büyük bir kısmı özellikle mihrap tarafı çökmüş, son cemaat yeri tamamen yok olmuş, minaresinin ise şerefe ile daha yukarı parçası yıkılmış halde idi. Türbenin kubbesi çökmüş, duvarları çatlamış, hamam son derecede harap bir halde bulunuyordu. Medrese ise daha önceden ortadan kalkmıştı. Edirne'nin eski Türk eserleri hakkında hazırlanan raporlarda caminin beşinci derecede değerli bir yapı olduğunun belirtilmesine rağmen uzun yıllar bir girişimde bulunulmamıştır. 1960'lı yıllarda Vakıflar İdaresi'nce caminin ihyasına girilerek yıkık kısımlar yeniden yapıldığı gibi son cemaat yeri tekrar inşa edilmiş, minare tamamlanmış ve mâbed yeniden ibadete açılmıştır.

Beylerbeyi Camii plan bakımından Osmanlı devri Türk sanatında zâviyeli camiler olarak adlandırılan tiptedir. İki yanında kubbeli birer tabhâne mekânı bulunmaktadır. Taş ve tuğladan karma tek-nikte yapılan caminin önündeki son cemaat yeri eski temeller üzerine tamamen yeniden yapılmıştır. Mermer söveli giriş sivri kemerli bir taçkapı halindedir. Esas mekân iki bölümden meydana gelmektedir. Bunlardan ilki yüksek bir kubbe ile örtülü olup bu bölümün kapalı bir avlu şeklinde tasavvur edildiğinin işareti olarak ortasında bir aydınlık feneri yer almıştır. Herhalde aslında bu tip camilerde usulden olduğu gibi bu mekânının merkezinde bir şadırvan bulunuyordu. Büyük bir kemerle ayrılan ve aslında döşemesi öncekinden biraz daha yüksekte olması gereken diğer bölüm esas namaz mekânı olup yine bir kemerle ikiye bölünmüştür. Birinci bö-

Edirne Beylerbeyi Camii ve restorasyonundan önceki halî

Beylerbeyi Camii'nin kurucusu Sinâneddin Yûsuf Bey'in türbesinin kalıntıları - Edirne

lümü çok değişik bir geçiş sistemine sahip sekiz dilimli küçük bir kubbe örter. İçinde mihrabın yer aldığı kible tarafındaki ikinci bölüm ise üç cepheli olarak yapılmış ve üstü istiridye kabuğu biçiminde dilimli bir tonozla örtülmüştü. 1950'lerde bu bölümü tamamen yıkılmış olan Beylerbeyi Camii, bu üç cephe- li mekânı bakımından 1441'e doğru Tire'de Halil Yahşi Bey tarafından yaptırılan Yeşil İmaret Camii'ni hatırlatmaktadır. Büyük kubbeli ve kapalı avlu gele- neğini sürdüren birinci bölümün iki ya- nındaki tabhâneler pencereli kare me- kânlardır. İçlerinde ocaklar bulunan bu mekânların üstleri ise birer kubbe ile örtülüdür. Minare soldaki tabhâne hü- resinin köşesinde yükselir. Tabhânele- rin yolcuları misafir etmeleri geleneği ortadan kalktıktan sonra bütün bu bölümler namaz mekânı halini almış ve bu- gün de öylece kullanılmaktadır.

Bu tip camilerde ekseriyetle görüldü- ğü gibi en öndeki mihraplı esas namaz mekânının duvar, kemer ve tonozları çok zengin biçimde malakârî nakışlar, renkli süslemeler ve yazılarla bezenmişti. Ne yazık ki caminin harabe halinde durdu- ğu uzun yıllar içinde bu eşine az rast- lanır güzel süsleme de mahvolmuştur. 1960 yılına doğru düşmek üzere olan büyükçe malakârî bir süsleme parçası buradan alınarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde muhafaza edil- miş, cami ihya edildikten sonra çerçe- velenmiş olan bu parça caminin içinde saklanması için Edirne'ye gönderilmişti.

Caminin karşısında olan Beylerbeyi Si- nâneddin Yûsuf Bey Türbesi ise son de- recede harap bir durumdadır. Sekiz kö- şeli bir plana göre kesme taştan inşa edilmiş olan türbenin evvelce kubbeli olduğu ve bazı sırlı tuğla kalıntılarından dışı- nda süslemeler bulunduğu anlaşılı-

yor. Aynı sıradaki hamam da kubbeleri- nin geçiş unsurlarının zenginliğinden ilk yapıldığında zarif ve zengin görünüşlü bir yapı olduğunu belli eder. Nitekim Hib- rî Çelebi de sanat değerini övdüğü bu yapıdan, "...bî-nazîr dîlküşâ hamamdır, havuzu vardır..." diye söz ettikten son- ra uzun süre harap kalan hamamın Ek- mekçizâde Ahmed Paşa (ö. 1618) tara- fından tamir ettirildiğini bildirir. Bugün ise çok harap ve yıkıntı halindedir. Çok yıl önce yıkılarak ortadan kalkan med- resenin 935'te (1528-29) "cihet-i tedris"i 25 akçe olarak görülmektedir. Hâriç pâ- yesindeki altı medreseden dördüncüsü burası olup, 1046'da (1636-37) müder- risi Yûsuf Hanzâde iken 1050'de (1640- 41) yerine muhasip Mehmed Efendi ta- yin edilmiştir.

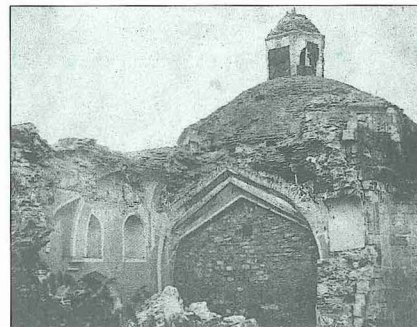
BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Hibri Efendi, *Entsû'l-müsâmirîn ft târîh-i Edirne*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2163, bl. 3, 4 ve 6; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 446; Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edir- ne*, Edirne Selimiye Ktp., nr. 2315; Rifat Osman, *Edirne Rehnûmâsı*, Edirne 1336, s. 29; O. Nu- ri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 68 (cami), 96 (hamam), 114 (medrese); Oktay As- lanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri Âbideleri*, İs- tanbul 1949, s. 91-94 (Gurlitt'in hatalı planı tekrarlanmıştır); Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Li- vâsı*, s. 30-31, 253-255; a.mlf., "Edirne Hak- kında Yazılmış Tarihler", *Edirne: Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağan Kitabı*, Ankara 1965, s. 95 (medrese), 108 (hamam); Atalay Bayk, *Edirne*, İstanbul 1973, s. 55 (lv. XXIII a'da hamamın bir resmi); C. Gurlitt, "Die Bauten Adrianopels", *OA*, I (1910/11), s. 53, rs. 10 (plan eksik ve hatalıdır); Rifki Melûl Meriç, "Edirne'nin Tarihi ve Mimarî Eserleri Hak- kında", *Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sana- tı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 499, 508, 514 (raporlar hak.); Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler ve Zaviyeli Camiler", *İFM*, XXIII (1963), s. 39.

SEMAVİ EYİCE

Edirne Beylerbeyi Hamamı'nın kalıntıları

BEYLERBEYİ CAMİİ ve KÜLLİYESİ

İstanbul'da Beylerbeyi sahilinde
XVIII. yüzyılda yapılan
selâtin camii ve etrafındaki külliye.

İstanbul Boğaziçi'nde Anadolu yaka- sında aynı adla anılan semtte bulunan ve yalı camilerinin en güzellerinden olan eser çevresindeki hamam, sıbyan mek- tebi, muvakkithâne ve iki çeşme ile bir- likte üslûp bütünlüğü gösteren yapılar topluluğu halindedir. Geç devir Osmanlı camilerinde görülen başlıca özellikleri bünyesinde taşıyan bu öncü yapı genel- likle barok etkiler göstermekte ve XVIII. yüzyıl sonlarına doğru beliren üslûp de- ğişikliklerini plan, mimari kütle ve tez- yinatında sergilemektedir. Sultan I. Ab- dülhamid'in, annesi Râbia Sultan adına inşa ettirdiği bu eserin mimarı Tâhir Ağa'dır. Denizin hemen kıyısındaki bu alan üzerinde 3 Nisan 1777'de başlayan inşaat 15 Ağustos 1778 tarihinde ta- mamlanarak cami burada kılınan bir cu- ma namazıyla açılmıştır.

İstanbul'da şehrin içinde büyük bir se- lâtin camii ve külliyesi için yer kalmadı- ğından I. Abdülhamid külliyesini medre- se, sıbyan mektebi, kütüphane, aşhane- imaret, sebîl ve kendi türbesinden iba- ret olarak Bahçekapısı'ndan inşa ettir- mişti. Bu külliyenin içinde dışarıdan be- lirsiz bir de cami bulunmakla beraber esas cami Beylerbeyi'nde yapılmıştır. Böylece Osmanlı medeniyetinin son dö- neminde selâtin külliyesinde cami ile kül- liyenin diğer unsurlarının başka yerler- de yapılması geleneğinin bir örneği bu- rada ortaya konulmuştur.

1766 depreminde yıkılan eski Fâtih Camii'ni yeni baştan inşa eden Tâhir Ağa, mimarlık sanatındaki gücünü 1763'te bütünüyle kendi eseri olan Lâleli Camii'n- de göstermiştir. Bu iki faaliyet sırasın- da sanatkarın değişmekte olan mimari akıma nasıl uyum sağladığı gözlenmek- tedir. Bundan on beş yıl sonra ele aldı- ğı Beylerbeyi Camii ise Balyan ailesinin mimarı sahada faal olduğu bir devreye rastlamaktadır. Bu dönemde Tâhir Ağa gibi bir ustanın değişimin özünü kavra- yıp üstün vasıflı bir eser daha vererek sanatını böyle bir külliye ile ortaya koy- muş olması dikkat çekicidir.

Beylerbeyi Camii'ne uzaktan bakıldı- ğında yan kanatlar ve kübik alt yapı üze- rinde yükselen kubbe bütün kütleyle hâ- kim görünmekte, bu tezat minarelerin katkısıyla bir ölçüde dengelenmektedir.